

25.54x30.44	1/3	עמוד 20	מקור ראשון - שבת	06/2018	63761013-7
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

אחיזה ארקין

ההשראה הרבנית להרצל

הרב שמואל מוהליבר היה "הציוני המדיני הראשון", כהגדרתו של הרצל. הוא הסתובב באירופה לצורך קידום הרעיון הציוני, גייס כספים והאמין בכל לבו בגאולה בדרך הטבע, אך לא זכה למקום הראוי לו בתולדות הציונות. 120 שנה לפטירתו

הרב שמואל מוהליבר (תקפ"ד-תרנ"ח) זכה בדורו לתהילה כשנודע כ"ראש וראשון לחובבי ציון". דמותו הייתה פורצת דרך בתחומים שונים המעסיקים עד היום את החברה הרתית והכללית בישראל, כגון לימודי הליבה, ההתמודדות עם העוני והאבטלה, חופש הפרט, חובת הגיוס לצבא ועוד. עם זאת, במרוצת השנים נדחקה דמותו לקרן זווית ותרומתו העצומה למפעל הציוני כמעט נשכחה. הרב לא זכה לסיקור הולם בספרי ההיסטוריה במערכת החינוך הכללית ואף לא במוסדות החינוך של החינוך הממלכתי רתי. עוד יותר מכך תמונה העוברת שבכל העמודים בספרי הלימוד המוקדשים לרבותו של הרצל אין כל התייחסות לקשרי ההערכה ההדדית ולשיתופי הפעולה המשמעותיים שהיו בינו ובין הרב מוהליבר. לרגל ציון 120 שנה לפטירתו (י"ט בסיוון) מבקש אני לנסות להעלות על נס את פועלו המדיני של הרב מוהליבר, ואת התרומה המשמעותית שהרים לתנועה הציונית בראשית דרכה. כפי שנראה להלן, בתפקידו כמדינאי הוא סיפק השראה להרצל, שראה בו מורה דרך ואף נעזר בו באמצעים שונים.

הישירה של פגישת היסטורית זו הייתה הקמתה של המושבה מוכרת בתיה. תפיסתו הציונית של הרב מוהליבר הייתה שגאולת ישראל תגיע בדרך הטבע, ועל כן יש לפעול בדרך מדינית כדי להביא להסכמת אומות העולם לשיבת העם היהודי לארצו. לדבריו, תפקיד זה, לבוא בדברים עם "מלכי תבל ורוזני ארץ", לא יוכלו למלא אנשים אשר הקדישו כל ימיהם לתורה ולא יצאו מכותלי בית המדרש, אלא תפקיד זה מוטל על "החכמים, הרוזנים והשועים מעמנו הראויים לעמוד בהיכל מלך, הגיבורים הגדולים אשר אין קץ לאוצרותיהם". בהקשר זה יש להניח כי הטפתו החוזרת ונשנית ללמוד שפות זרות נועדה לא רק לצורך רכישת מקצוע וביטוס מצבם הכלכלי של היהודים, אלא גם כדי לקשור קשרים דיפלומטיים עם מעצמות בעלות השפעה.

מאבק בהגבלות התורכים
המחסום העיקרי להתיישבות יהודים בארץ ישראל בשלהי המאה ה-19 היה היחס העויני מצד השלטון העות'מאני לרעיון ההתיישבות היהודית בארץ. זמן קצר לאחר ועידת קאטוביץ (תרמ"ה, 1884), שבה שימש הרב מוהליבר נשיא כבוד ואשר הוגדרה על ידי הרצל כ"קונגרס הציוני הראשון", החמירה ממשלת תורכיה את מדיניותה הבלתימת התיישבות יהודית בארץ ישראל. הדבר בא לידי ביטוי באי מתן רישיונות לבניית בתים חדשים במושבות החדשות, באיסור רכישת קרקעות על ידי יהודים ובאיסור על שהיית יהודים שבאו לבקר בארץ מעבר לשלושים יום. הידיעות על היחס העויני של ממשלת תורכיה כלפי היהודים עוררו את הרב מוהליבר לשגר משלחת מוכרת לקושטא ולפעול לביטול הגזרות. כמדינאי

חובבי ציון הראשונה, אשר כונתה על ידי הרצל "הארגון הציוני הראשון". בתוך זמן קצר קמו בעקבותיה עשרות אגודות נוספות של "חובבי ציון" ברחבי רוסיה ופולין, ואלה פעלו לחיזוק ההתיישבות בארץ ישראל. במקביל לכהונתו כרב קהילות חשובות בערים גדולות ברוסיה, נדר הרב מוהליבר על חשבונו הפרטי ברחבי אירופה כדי לגייס נדבנים שירימו תרומתם למען יישוב ארץ ישראל ושבוע אכזבות לא מעטות. בראשית שנת תרמ"ג (1883) נפגש הרב עם "הנדיב הירוע" והצליח לרכוש את לבו למפעל ההתיישבות בארץ ישראל. התוצאה

בקשה מבעל ניסיון
כאשר עלה הרצל על במת ההיסטוריה בשנת תרנ"ו (1986) היה הרב שמואל מוהליבר בערוב ימיו, לאחר עשייה ברוכה וארוכת שנים לחידוש היישוב היהודי בארץ ישראל. בין הרצל ובין הרב מוהליבר נרקמו קשרי ידידות הדוקים ושיתופי פעולה משמעותיים. הקשר בין השניים החל בשנת תרנ"ז (1897), בעקבות פנייתם של הרצל וחברי "אגודת ציון" בווינה אל הרב מוהליבר כבעל ניסיון בענייני ארץ ישראל, בבקשת הכוונה כיצד לסייע למושבה משמר הירדן שנתקלה בקשיים כלכליים. במכתב של הרצל ועוזריו אל הרב מוהליבר הם מבהירים את סיבת הפנייה אליו: הננו מבקשים עצה מפיו, יען כי הוא הצעד הראשון שאנו עושים בעזרת השם בענייני היישוב ואין אנו בקיאים כל כך ומתייראים אפוא לבל נכשל חס ושלום במפעלנו זה. לא בכדי ראה הרצל רב מוהליבר מורה דרך, שכן הרב החל את פעילותו המעשית למען יישוב ארץ ישראל כעשרים שנה קודם לכן, עוד בשנת תרל"ה (1874), בגיוס תרומות להקמת יישובים עבריים בארץ. פעילותו למען יישוב הארץ גברה בשנת תרמ"א (1881), עם פרוץ פרעות "סופות ננגב" נגד יהודי רוסיה. בעקבות הפרעות החלה הגירה המונית של יהודים ליבשת אמריקה, ורק מעטים שמו פניהם לעבר ארץ ישראל. הרב מוהליבר ראה עצמו שליח ההשגחה העליונה להטות את זרם ההגירה לעבר ארץ ישראל. בשנת תרמ"ב (1882) הקים בוורשה את אגודת אחיזה ארקין הוא מנהל מוזיאון הרב מוהליבר במזכרת בתיה

מלמעה: מעמד הטמנת עצמותיו של הרב מוהליבר, מזכרת בתיה, 1991. לווית הרב מוהליבר בביליטוסוק, 1898. משמאל: הרב שמואל מוהליבר צילומים: צבי פרידמן, הספרייה הלאומית - אוסף על שם אברהם שברון, הארכיון הציוני המרכזי

26.41x12.36	2/3	עמוד 21	מקור ראשון - שבת	06/2018	63761015-9
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790					

ששאל את האורח היתה גם השאלה: במה אומר הרצל לרכוש לו את לב המלכים והשרים לעזור להתגשמות הרעיון הציוני? שנירר ענה בפשטות: "הרצל מבאר לפנייהם את התסיסה הרבולוציונית המתגברת בקרב הנוער היהודי בארצות שונות, מעמיד אותם על הסבות הגורמות לתסיסה זו - רדיפות היהודים ולחיצתם - ועל הסכנה הצפויה להם ממנה, ומביא אותם לידי מסקנא, כי טוב להם לעזור ליהודים ליסד להם מדינה בפני עצמם ויפטרו מהחומר התוסס הזה".

דברים אלה לא מצאו חן בעיני הרב, הוא ראה בדרך תעמולה זו סכנה רבה למצב היהודים בארצות הגולה, לרב היתה שיטה אחרת בעבודה המדינית, והיא: "להשתדל לפני כל מלכי תבל ורוזני ארץ, שיסכימו להיטיב עם עמנו תחת הצרות והמכאובים שהציקו אבותיהם לאבותינו".

הרב מוהליבר הסתייג לחלוטין מדרך התעמולה של הרצל, שאותה כינה "ברעם ורעש".

על ראייתו המדינית המפוכחת של הרב מוהליבר אפשר ללמוד מתיאורו של יהושע בוכמיל, שליחו של הרצל שנפגש עם הרב מוהליבר בכיאליסטוק במהלך מסעו ברחבי רוסיה לעשות נפשות לקונגרס הציוני הראשון:

בביאליסטוק ראיתי את הרב ש' מוהליבר... הוא הביע את שמחתו הגדולה על סימני התחיה הלאומית שנראו בתוך אחינו המערביים, אולם פקפק מאוד

לצאת לקושטא על אף גילו המתקדם ומצב בריאותו הרופף. באותה עת הרב מוהליבר אף ברק אפשרות לעלות ולהשתקע בארץ, כחלק ממסעו לקושטא. אלא שתוכניתו לעלות לארץ ישראל נגנזה, ככל הנראה, בעקבות הקשר שנוצר בינו ובין הרצל. הרב מוהליבר חש צורך להישאר בזירת אירופה ולסייע לתקומתה של התנועה הציונית, שאותה ראה כתנועה המתבססת על התשתית שנבנתה על ידי תנועת חיבת ציון.

ציונות שלא ברעש

הרב מוהליבר תמך בפעילות המדינית של הרצל, אך סבר שיש צורך גם בהמשך ההתיישבות והציונות המעשית לצד הפעילות המדינית, תוך שהוא מדגיש את הצורך לשמר את המושבות ואת ההישגים שכבר השיגה תנועת חיבת ציון. בנוסף, הרב מוהליבר הסתייג מניסיונו של הרצל להדגיש את הצרות והסכנות בגולה בניסיון לשכנע ראשי מדינות לתמוך בתנועה הציונית. דבר זה נלמד מתוכן השיחה שקיים הרב עם ד"ר שנירר, מעוזריו הבכירים של הרצל, כפי שמתאר זאת הרב יצחק ניסנבוים, מזכירו של הרב מוהליבר:

באותו קיץ בא לביליטטוק ד"ר שנירר וביקר את הרב בנאות הקיץ על יד העיר. הרב היה אז חולה מסור כן, אבל התעניינותו בכל ההכנות הנעשות פה ושם לקראת הקונגרס היתה רבה מאוד, והוא הקדיש שעות אחדות לשיחה עם האורח... בין השאלות השונות

הרואה בצורה מפוכחת את המציאות הוא הבין כי זוהי הבעיה הבוררת ביותר העומדת על הפרק. "בעיה זו אינה סובלת דיהוי ושלסילוק האיסור צריכה להיות מופנית כמעט כל תשומת לבנו... לפי דעתי עלינו לגשת במרץ לחיפוש אמצעים חומריים ומוסריים למילוי שליחות זו", כתב לפינסקר.

בח' באלול תרנ"א (11.9.1891) התקיימה בפריז ועידה בהשתתפות נציגי חברת כ"ח וראשי חובבי ציון מרוסיה, מגרמניה, מבריטניה ומארצות הברית. בוועידה זו הוחלט על הקמת המרכז העולמי לתנועת חיבת ציון, שאחת ממטרותיו הראשונות הייתה לפעול לשינוי אותה מדיניות עוינת של השלטון העות'מאני. בוועידה זו הוחלט לשלוח משלחת לקושטא ולפעול לקבלת זיכיון להתיישבות חופשית של יהודים בארץ ישראל. עוד הוחלט לגייס חצי מיליון פרנק מצד היהודים לקיסרות העות'מאנית תמורת הסכמתה להעניק זיכיון זה. לצורך גיוס הכסף יצא הרב מוהליבר ללונדון, ובמשך כשלושה חרשים הסתובב באירופה על מנת לקדם את ההחלטה. אלא שהמאמצים לגייס את הכסף לא צלחו, והרעיון לשגר משלחת לקושטא לפעול לשינוי תנאי ההגירה נדחה.

משהוחמרו ההגבלות על הגירת יהודים לארץ ישראל בשנת תרנ"ד (1894), עלה שוב הרעיון לשגר משלחת לקושטא אף ללא שלמונים. מאסופת מכתבים מתקופה זו עולה כי הרב מוהליבר הביע את הסכמתו

7.02x27	3/3	עמוד 29	מקור ראשון - שבת	06/2018	63761014-8
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

הרב שהקדים את הרצל

« המשך מעמ' 21

בהבטחותיה של ממשלת תורכיה לד"ר הרצל... "אין להאמין אף בדיבור אחד היוצא מפיהם", כך לחש הרב בקולו החלש והנפסק לרגעים. "אנגליה, צרפת ואמריקה - ממלכות אלו יעזרו לנו לשוב אל ארץ ישראל כשיגיע הקץ ויעלה רצון מאת אבינו שבשמים". תיאור זה מלמד שהרב מוהליבר קרא את המציאות המדינית הפוליטית נכוחה, קלט בחושו המחודדים את ההסתאבות וההתפוררות של האימפריה העות'ומאנית, ואף זיהה את האימפריות העולות, שאכן יסייעו להגשמת המטרה הציונית דור לאחר מכן.

הציוני המדיני הראשון

לקראת הקונגרס הציוני הראשון נתקל הרצל בלא מעט קשיים והתנגדויות. הרצל, שהיה מודע ליכולת ההשפעה של הרב מוהליבר על יהודי מזרח אירופה, הזמינו ליטול חלק בדיוני הקונגרס וביקש ממנו לפעול למען שיגור צירים לקונגרס. הרב מוהליבר נעתר לבקשה ופרסם כרוז שבו קרא לחובבי ציון להשתתף בקונגרס. ואכן, קריאה זו נשאה פרי ואת יהודי רוסיה ייצגו כשמונים צירים, כמחצית מכלל הצירים שהגיעו לקונגרס.

הקונגרס הציוני בחר ברב מוהליבר לאחד מארבעת המורשים לניהול העבודה הציונית ברוסיה. שליח מיוחד מטעם הרצל נשלח לביאליסטוק להודיע לו על בחירתו ולהפציר בו שיקבל את התפקיד. באותה עת היה הרב כבר חולה מאוד, אך על אף בריאותו הלקויה החליט לכבד את החלטת הקונגרס הציוני וכתב אל "הר"ד הנפלא באהבתו הגדולה לעמו וארצו הערצל נ"י, שיעשה כל שבכוחו כדי למלא מטלה זו. יחס זה מעיד על יחסי ההערכה וההידרות העמוקים ששררו בין השניים.

בחליפת המכתבים שבין הרב מוהליבר לבין הרצל לאחד הקונגרס בבאזל התייחסו השניים לכמה נושאים, ובהם החלטתו של הרצל להוציא עיתון מטעם התנועה הציונית ולהקים את בנק אוצר ההתיישבות. לבקשתו של הרצל כתב הרב מוהליבר, יומיים לפני פטירתו, חזר בדבר חשיבות הקמת בנק אוצר ההתיישבות. בחזר זה אשר התקבל כצוואתו חזר ומדגיש הרב מוהליבר את החשיבות הרבה להשגת רישיון העלייה והרחבת ההתיישבות בארץ, והוא חותם בדברים אלה: "כן, אחים נכבדים, עבודה רבה לפנינו ועלינו לעבוד ולעבוד בלי לאות ובלי הרף, עלינו לעבוד שכם אחד בלי פירוד, באהבה גמורה ובאחדות שלמה". דברים שהיו יפים לשעתם, ולא פחות לימינו אלה.

הרצל הגדיר את הרב מוהליבר "הציוני המדיני הראשון". לאור דברינו מתברר מדוע זכה הרב לתואר נכבד זה. ראוי אפוא כי דמותו ומפעלו של הרב יזכו לכבוד הראוי להם בתולדותיה של הציונות. ●